

Дубравка Стајић

Институт за политичке студије у Београду

НЕЈЕДНАКИ РАЗВОЈ КАО УСЛОВ ИМПЕРИЈАЛИЗМА. РАСПРАВЕ У МЕЂУНАРОДНОМ РАДНИЧКОМ ПОКРЕТУ

Сажетак

Историографском методом разматрају се становишта марксистичке мисли и радничког покрета о значају неједнакости (појединца, класе и државе) као један од битних услова настанка и одржавања колонијализма. Марксова тврдња да није могућа слобода појединца док се не ослободи потчињена класа и потчињени део света била је развијана и довођена у питање током пола века, до краја Првог светског рата. Прва интернационала је у целости одбацивала колонијализам као највиши облик неједнакости. Друга интернационала је довела у питање ову базичну хипотезу, спуштајући питање на ниво дневне политике и интереса европске радничке класе, која је трошила део екстрапрофита стечен у колонијама и свој положај стицала на крајњој неједнакости свих колонијалних радника. Промене капитализма су битно утицале на његово кретање – вишак капитала морао је да се извози у колоније. Те промене објаснили су у својим делима Хилфердинг, Лењин и Роза Луксембург. На питањима ратних кредита дошло је до расцепа у радничком покрету, то је био услов за настанак Треће – Комунистичке интернационале. Она је у пракси остваривала политички програм помагања револуција у колонијама, са општом идејом ослобађања свих колонија и

укидање економских, политичких и културних претпоставки неједнакости.

Кључне речи: Маркс, неједнакост, капитал, Лењин, Роза Лухембург, Прва, Друга и Трећа интернационала

1. ПОЈАМ КОЛОНИЈАЛИЗМА И ИМПЕРИЈАЛИЗМА

Појам колонијализма је стари однос и стари појам, о којем постоје различите дефиниције. Једно је заједничко свим тим дефиницијама: колонијализам је увек двострани однос – постоји колонијална метропола као јача страна, и колонија као слабија страна која трпи експлоатацију, често недостатак слободе и основних људских права. Но не може свака војна сила да постане колонијална метропола. Колоније су биле економски, финансијски, државно и културно подређене метрополама које су углавном биле европске земље. Историјски, као колонијалне метрополе деловале су оне земље које су својим економским и техничким степеном развоја, државним и културним развојем доминирале и биле модел у једној одређеној епохи. Постепено је, из различитих узрока, долазило до опадања, и нека друга држава б преузела превласт. Русија је остварила унутрашњу колонизацију. Она није, као Велика Британија, створила такав вишак капитала који би морала да извози и њиме експлоатише десетине милиона становништва у највећој колонијалној империји, која је трајала 180 година. У време настајања империјализма крајем XIX века који ће бити одговоран за Први светски рат, Лењин је у брошури „Империјализам као највиш стадијум капитализма“ рекао следеће: “Основно обележје некадашњег капитализма, у коме је владала слободна конкуренција, представљао је извоз робе. Основно обележје данашњег капитализма у коме владају монополи, јесте извоз капитала“

Светске метрополе су биле Шпанија и Португалија у XVI веку, Холандија у XVII, Француска у кратко време владавине Луја XIV, Велика Британија пуних 180 година до краја Првог светског рата. У свим тим променама постоји једна историјска константа – увек је метропола била развијна, док су колоније

биле осујећене у свом развоју. Модерни колонијализам крајем XIX века доносио је промене друштвених односа. У периоду пре Француске револуције 1789. године историчари су верским аргументима оправдавали колонијализам, наиме ширењем хришћанства у „неверничким“ земљама. То је био и званични став католичке цркве која је правдала сурове методе колонизације Латинске Америке, за рачун Шпаније и Португалије.

2. КРИТИКЕ КОЛОНИЈАЛИЗМА ГРАЂАНСКЕ И ЛЕВИЧАРСКЕ, МАРКС И ПРВА И ДРУГА ИНТЕРНАЦИОНАЛА

Француска револуција била је прва грађанска револуција која је осудила колонијализам са становишта људских и политичких права човека. Истакла је начело једнакости свих људи без обзира на верску, расну или етничку припадност. У првој половини XIX века грађански теоретичари социјалисти-утописти, Сен-Симон (S. Simon) и Фурије (A. Fourier) били су противници колонијализма. Међутим, крајем XIX века грађански теоретичари формулишу нова теоријска становишта, заснована на национализму и расизму. Поред рационалних аргумената, као што је цивилизаторска улога капитализма, износе се заблуде и предрасуде. Тако је Шарл Гобино (C. Gobineau) закључио, на основу облика лобања разних раса, да је нордијска, доликочефална раса доминантна. Међу грађанским теоретичарима било је критичара империјализма, као што је енглески историчар Хобсон. Он у студији Империјализам¹ доказује да је немогуће избећи негативне резултате империјализма у метрополи: корупцију и недемократичност. Он је истакао да је успостављена спрега финансисјког капитала и војне хијерархије у Великој Британији, а то је била одлика и других колонијалних сила у том периоду. Немачки аутор Вилхелм Винделбанд (Vilhelm Windelband) је истицао оправданост искорењивања заосталих народа у име „више етичке вредности“.²

1 G. Hobson, *Imperializam*, London, 1902.

2 Vilhelm Windelband, „Von Prinzip der Moral“, 1883 in: *Präudien* Aufl., J. C. B. Mohr Paul Siebeck-Tübingen, Bdl, s. 176.

Марксистичке критике колонијализма базирају се на проблематизирању два питања: неједнаког развоја и модернизације друштва. Маркс у Капиталу једва помиње колонијализам. На основу изучавања примера Индије и Кине закључио је да колонијализам има ограничен утицај на развој капитализма. Ова теза касније је била предмет истраживања и спорова у Другој интернационали, а посебно су се овим бавили Роза Луксембург и Лењин. Колонијално питање за марксистичке теоретичаре било је пробно питање којом је утврђивана методологија специфичног развоја неразвијених друштава и њихове могућности за постколонијални развој. Маркс је допуштао могућност мирног развоја, без револуција у колонијама. Тај став не садржи теоријски редуccionизам ни идеолошки догматизам који ће касније бити одлика Треће интернационале. Маркс је отворио могућност различитог, чак и скоковитог развоја ваневропских земаља. Ова идеја није потпуније развијена због Марксовог ангажовања другим питањима и у раду Прве интернационале. Но општа законитост коју је утврдио показала се оправданом у пракси. Крајем XIX века империјализам је постао светски процес економске и политичке доминације. Проблем неједнаког развоја Маркс је истраживао у Теоријама о вишку вредности.³ Неједнаки развој друштава отвара низ других питања, као што су верски фундаментализам и национални екстремизам међу колонијалним народима. У чланку „Будући резултати британске владавине у Индији“ објављеном августа 1853. У листу „*New York Daily Tribune*“⁴ Маркс је истакао варварство колонизатора које ће имати погубне последице на развој колоније и после њеног ослобођења, јер државу интересује само приход од такса и пореза из колонија. Овоме треба додати и преписку између Енгелса и Кауцког везану за став енглеске радничке класе према колонијализму. У писму из 1882. године на питање Кауцког (К. Kautsky) какав је став енглеске радничке класе према колонијама, одговара: “Питате ме шта енглески радници мисле о колонијалној политици? Ево, тачно оно што мисле о политици уопште, оно што о том мисле буржуји. Та одве нема радничке партије, постоје само конзервативни и либерални радикали, и радници с њима марљиво кусају монопол Енглеске

3 MED, knj. 21, 22.

4 MED, 12, s. 182-186.

на свјетском тржишту у колонијама“.⁵ У даљим разматрањима о колонијалном питању Енгелс је закључио: „Побједнички пролетеријат не може силом усрећити ниједан страни народ, а да тиме не поткопа своју побједу“.⁶

2.1. Прва интернационала је само спорадично расправљала о колонијалном питању. Једино је конгрес у Лозани 1867. усвојио резолуцију о нужности укидања колонија.

2.1.1. Проблем колонијализма у раду Друге интернационале (1889-1914)

Проблем колонијализма има другачију улогу у раду Друге интернационале. Наслеђе прве генерације марксистичких теоретичара поделило је њихове следбенике на две струје: лево крило које је критички разматрало колонијално питање и империјализам у светлу неједнаког развоја, а водили су га Лењин и Роза Луксембург. Десно крило, знатно бројније, водило је политику компромиса, и њихова колонијална политика само је део развијеног теоријског наслеђа Маркса. Најзначајнији теоретичари су били Едуард Бернштајн (E. Bernstein), Карл Кауцки и руководство белијске и холандске социјалдемократске партије.

Крај XIX века донео је низ промена у стварању и кретању капитала: укрупњавање капитала, срастање индустријског капитала са финансијским, нови облици повезивања међународног капитала у трустове и концерне. Најбоља студија о империјалистичком капитализму је обимно дело Р. Хилфердинга (Rudolf Hillferding) Финансије и капитал.⁷ Убрзан је процес колонијалних освајања, постало је јасно да велике силе-метрополе морају насилно, ратом, да реше поделу света.

5 MED, 42, s. 310, 12. Septembra 1882.

6 Фридрих Енгелс, *Социјализам у Немачкој*, МЕД 33, стр. 217.

7 Ruolf hillferding, *Das Finanzkapital*, Berlin, 1912. тек увођењем појма границе профитабилности.

Светска подела на метрополе и колоније захтевала је одговор радничке класе. Пре свега њеног организованог дела. Тај одговор није био јединствен из више разлога: због уласка представника социјалдемократских партија у парламентарни систем, посебно немачких социјалдемократа. Они су први поставили питање о нужности заостајања светске периферије у односу на центар капитализма. Едуард Бернштајн одвојио је марксистичко теоријско мишљење од политичке праксе, што је суштина његове ревизије марксизма. Тиме је онемогућено решење колонијалног питања од стране радничке класе, немачка социјалдемократија је прихватила немачки реваншизам. Без целовитог приступа колонијалном питању не може се доћи докључног економског питања – да ли постоји граница профитабилности експлоатације колонија од стране европског капитализма? Тек увођењем појма границе експлоатације постаје целисходна не само теоријска расправа о имепријализму, већ политичко ангажовање радничког покрета и помоћ антиколонијалним покретима у самим колонијама.

Друга интернационала није била строго централизована организација, самим тим њене одлуке нису биле обавезујуће за партије које су јој припадале. На рад организације битно су утицале поделе на лево и десно крило унутар појединачних партија.

Миран развој европског капитализма крајем XIX и почетком XX века допринео је настанку опортунистичког става према питању које је повезивало европске и колонијалне народе, а то је питање права народа на самоопредељење. Доказ за то је говор аустријског социјалдемократа Адлера о рату 1891. године, који одступа од одлука конгреса Прве интернационале из 1868. године. Друга интернационала је на Лондонском конгресу 1896. године донела Резолуцију против капитализма и колонијализма. У том документу се каже: „Конгрес изјављује да се залаже за пуно право на самоопредељење свих нација и симпатише са радницима свих земаља који тренутно пате под јармом националног или другог деспотизма; он позива раднике свих земаља да ступе у редове класно свесног радништва целог света, како би се с њима заједнички борили за уништење међународног капитализма и остварење циљева међународне

социјалдемократије“.⁸ Друга интернационала је позивала своје посланике да у парламентима својих земаља гласају против кредита за колонијалне експлоатације. Осуђивала је бруталне методе експлоатације у колонијама. Али постепено се из њених докумената види прихватање колонијализма, уз различита образложења. Карактеристичан је Амстердамски конгрес из 1904. године. Реферат за Комисију за колонијално питање поднео је делгат из Холандије Ван Кол, који је изнео да савремени човек не може да живи без сировина неопходних за индустрију, зато треба спречити примитивне народе да уништавају шуме и пустоше земљу.⁹ Ван Кол отворено прихвата колонијализам као систем, јер део богатства стеченог у колонијама припадао је и европским радницима, кроз разлику у најамнинама и општем положају радничке класе, док су најамни радници у колонијама често имали статус робовске радне снаге. Представник енглеских лабуриста Хајндмен предложио је „самоуправу Индије под енглеским суверенитетом“. Ван Колове ставове подржали су Бернштајн и Давид (СПД), као и енглески представник Ремзије Мекдоналд. Важно је уочити да Резолуција о колонијалном питању Амстердамског конгреса не садржи право на самоопредељење колонијалних народа, што значи да их нису сматрали способним за самостални развој. Тиме је легализовано и питање о неједнаком развоју између колонија и метропола. За ово питање значајно је схватање једне групе левих либерала у Великој Британији, тзв. Фабијанског друштва. Идејне вође овог покрета били су Сидни и Беатрис Веб (Sidney, Beatrice Webb), те понати писац Џорџ Б. Шо (Shaw). Шо је писао: „Појединим народима не може се признати власт над природним богатствима у њиховој земљи, а да се при томе не сагледа интерес свих народа (...) Заједничка својина целог човечанства и заједнички интерес за искоришћавање животовних богатстава природе су велики интереси оног народа на чијем земљишту је то богатство“¹⁰ Лењин је пажљиво пратио све ове текстове и закључио да су врхови радничке класе европских земаља придобијени за

8 Упор. *Конгреси друге интернационале према рату и колонијалном питању*, Београд, Рад, 1956, стр. 364.

9 Marjan Britovšek, *Stavovi Druge internacionale prema ratu i kolonijalnom pitanju*, Beograd, IRP, 1965, str. 56

10 Упор. *Конгреси друге интернационале према рату и колонијалном питању...* оп. цит., књ. II, стр. 117.

колонијалну политику. У документима конгреса у Амстердаму нису поменути бројни локални ратови, чији резултат је била колонијална власт над десетинама милиона људи. Ван Кол није био једини поборник империјалистичких тенденција у међународној социјалдемократији. Такав став заузели су и неки припадници немачке и француске социјалдемократије.

На Штутгардском конгресу Друге интернационала 1907. Године резолуцију о колонијалном питању допунио је немачки центриста Ледебур, изражавајући неповерење у борбу колонијалних народа: „Колонијално становништво нема никакве отпорне снаге“¹¹. Конгрес је прихватио оцену да капиталистичка колонијална политика у својој суштини нужно води ропству, присилном раду или изабљивању урођеничког становништва колонијалних подручја.“ Тиме колонијална политика успорава развој трговине и промета индустријских производа у цивилизованим друштвима. Берншатјн је на конгресу говорио: „Колоније постоје, с тим се морамо помирити. Одређено туторство над некултурним је неопходност коју би морали да признају и социјалисти.“¹² Истакао је да се велики део немачке привреде заснива на преради колонијалних сировина са којим урођеници не би знали шта да раде. У чланцима које је објављивао у том периоду је закључио да, ако би метрополе напустиле колоније, оне би се вратиле у варварство.

Друга интернационала није више расправљала о колонијалном питању, те се ставови конгрес у Штутгарту могу сматрати њеним коначним ставовима. Она није позивала социјалистичке партије на ванпарламентарну борбу против колонијализма.

2.1.2. Ставови Лењина и Розе Луксембург о колонијалном питању

У Другој интернационали Лењин је припадао малобројном левом крилу, које је доследно осуђивало колонијализам. У чланку „Кинески рат“ који је објавио 1907. године осудио је неколико колонијалних освајања: освајања у Азији и Африци,

11 Comptes rendus... a, , Stuttgart, 1907, Gand, 1911, p. 220-221.

12 Britovšek, op. cit. S. 84.

пљачку у Кини, нехуману експлоатацију у Индији и неправедни рат Енглеза против Бура.¹³ Лењин је посебну пажњу посветио социјалдемократској партији Немачке (СПД) у којој се после 1900. ширио шовинизам. Десно крило партије бранило је немачки милитаризам аргументом да енглески капиталисти остварују огромне профите од колонија, што директно доводи до раста најамнина енглеских радника, који остварују знатно веће најамнине од немачких радника, иако ови други остварују већу продуктивност рада и радни учинак по једном раднику. До почетка Првог светског рата Лењин је у разматрању колонијалног питања поставио три тезе: 1) прва је теза о зависности империјалистичког капитализма, 2) друга теза настала после 1900. године је да Друга интернационала није способна за револуцију, тиме ни за ослобођење колонијалних народа. Најјачи теоријски доказ да је Интернационала прешла на позиције империјализма Лењин је нашао у расправи Кауцког (К. Kautsky) Држава и колонијално питање 1908. године. Кауцки брани империјалистичке методе освајања и задржавања колонијалне власти аргументом цивилизаторске улоге колонијализма са становишта тзв. „социјалимперијализма“.¹⁴ Лењин истиче да је колонијализам потребан, у објективном смислу свог развоја, ради стварања нових облика акумулације капитала и стицања профита. Исту тезу нешто касније изнела је и Роза луксембург (R. Luxemburg). У књизи Акумулација капитала она сматра да је колонијализам важан услов за развој капитализма. Почетком XX века настаје нови облик нетериторијалног освајања – стварањем финансијског капитала и интервенцијом државе.

Први светски рат је био не само највећи оружани сукоб у дотадашњој историји, већ је довео до расцепа у међународном радничком покрету. Увучене у рат, социјалдемократске партије више нису могле да тактизирају, расцеп између левог и десног крила био је неминован. Левица је на конференцијама у Цимервалду и Кинталу 1916. и 1917. године идејно припремила оснивање Треће интернационале. Ту је лево крило социјалдемократских партија почело да формулише оквире политичког програма који ће постати основ стварања

13 Britovšek, op. cit. S. 86.

14 Karl Kautsky, *Nationalstaat, Imperialistischer Staat und Staatenbund*, Neue Zeit, J. 1914-1915.

Комунистичке интернационале. У том периоду, 1916-1917. године, Лењин је написао најважније радове о империјализму: брошуру Империјализам као највиши стадијум капитализма (1917), књигу Држава и револуција (1916), чланке „Социјализам и рат“, „Крах Друге интернационале“. Децембра 1916. у чланку „Империјализам и расцеп социјализма“¹⁵ одредио је основне економске и политичке карактеристике империјализма, међу којима: „(...) Пето, експлоатација угњетених нација нераздвојно везана с анексијама, нарочито експлоатација колонија од шачице „великих сила“, све више претвара „цивилизован свет“ у паразита на телу стотина милиона нецивилованих народа. Римски пролетер је живео на рачун друштва. Данашње друштво живи на рачун савременог пролетера. Ту дубоку Сисмондијеву опаску Маркс је нарочито подвлачио (...). Привилеговани слој пролетеријата империјалистичких сила живи делом на рачун стотина милиона нецивилованих народа“.¹⁶

У брошури Империјализам као највиши стадијум капитализма (1917) и чланку „Заокрет у светској политици“ (1917) Лењин је развио тезу о нетериторијалној подели моћи. Он доказује да се одвија трансформација капитализма кроз државну интервенцију у привреди, која представља организовани напор у сузбијању најтежих негативних последица у метрополама: високе инфлације, рецесије, незапослености и социјалног незадовољства радника, што за последицу може имати друштвене сукобе и револуцију. Лењин, критикујући Каутског, даје дефиницију империјализма: „Империјализам... се састоји у тежњи сваке индустријске капиталистичке нације да присаједини себи или потчињава све веће аграрне области, без обзира којим су нацијама оне насељене.“¹⁷ Лењин је отворио питање неједнаког развоја империјалистичких земаља, чиме се не заштрава само разлика између метропола и колонија, већ између старих и нових империјалних сила. У брошури Империјализам као највиши стадијум капитализма налази се следећа анализа: „Ако упоредимо, на пример, француску, Немачку и Јапан, земље које се не разликују много по величини

15 V. I. Lenjin, *Dela*, t. 1-40, op. cit. LED t. 24, s. 151. i dalje.

16 LED, t. 24, str. 151. i dalje.

17 LED, t. 21, s. 321.

своје површине и по броју становника, видећемо да је прва од тих земаља стекла готово три пута више колонија (по површини) него друга и трећа заједно. Али по обиму финансијског капитала француска је у почетку разматраног периода била можда и неколико пута богатија од Немачке и Јапана заједно. На величину колонијалних поседа, поред чисто економских услова и на бази тих услова, утичу географски и др. услови. Ма колико је последњих деценија напредовало нивелисање света, изједначавање услова привреде и живота у разним земљама под притиском крупне индустрије, размене и финансијског капитала, остаје ипак велика разлика; међу шест наведених земаља налазимо, с једне стране, мале капиталистичке земље које су веома брзо напредовале (Америка, Немачка, Јапан); с друге, земље старог капиталистичког развитка које су у последње време напредовале кудикамо спорије од претходних (Француска и Енглеска); и треће – у економском погледу најзаосталију земљу (Русију) у којој је најновији економски империјализам оплетен, тако да кажем, особито густом мрежом преткапиталистичких односа. Напореда с колонијалним поседом великих сила ставили смо мале колонија малих држава, које су, такорећи, најближи објект могуће и вероватне „поновне поделе“ колонија (...). Основна особеност најновијег капитализма јесте владавина монополистичких савеза најкрупнијих предузетника. Такви монополи су најчвршћи кад се у једне руке приграбе сви извори сировина и ми смо видели с каквом ревности међународни савези капиталиста усмеравају своје снаге да противнику одузму могућност конкуренције, да покупе, на пример, налазишта гвоздене руде или извора нафте итд.“¹⁸

За питање неједнакости као услова империјализма важно је анализирати неједнаки развој – да ли је то законитост или тенденцијска законитост једног временског периода. За појам неједнаког развоја значајан је Лењинов чланак „Заокрет у светској политици“, јер први пут помиње појам државни капитализам. Под овим појмом он схвата: а) концентрацију капитала у монополистичким трустовима и картелима, б) експорт капитала, в) поделу света између националних и међународних капиталистичких монопола, г) интервенцију

18 LED, t. 21, s. 323.

државе у привреди. У истом периоду када и Лењин, Роза Луксембург је развила критику империјализма. Пошла је од Марксове теорије акумулације у својој књизи Акумулација капитала (1912), а предмет њеног истраживања је извоз капитала у колоније. Роза Луксембург је доказала да је постојање колонија услов развоја империјализма, истовремено убрзавајући његове унутрашње противречности, поделу тржишта и ресурса. У поглављима 27-30. студије она каже: „За свој опстанак и развитак капитализам захтева некапиталистичке облике производње као своју средину (...). Њему су потребни некапиталистички друштвени слојеви као тржиште његовог вишка вредности, као извори за његову набавку средстава за његову производњу и као резервоар радне снаге за његов систем најамнине“.¹⁹ Показала је како је природна привреда потиснута у Северној Америци, Азији (примери уништавања индијске општине, опијумски рат против Кине) и у Африци. Доказала је да се сужава круг држава које поседују највишу концентрацију економске, политичке и војне моћи те да је рат за поновну поделу колонија неизбежан: „Капитал не познаје друго решење питања осим насиља, које је сталан метод акумулације капитала као историјског процеса, него и до данашњег дана“.²⁰

У току Првог светског рата настају радови руских марксиста-бољшевика о колонијалном питању, који ће непосредно утицати на рад Треће интернационале. То су радови Григорија Зиновјева, Николаја Бухарина и Лењинов чланак „Империјализам и расцеп социјализма“.²¹ Они су указали на нове методе колонијалне владавине. Зиновјев у књизи Рат и криза социјализма први пут помиње дампинг као метод економске експлоатације колонија. Зиновјев је своје тезе изнео у реферату на Конгресу народа Истока у Бакуу 1920. године. Он нема одговор на питање разрешења затвореног круга сиромаштва: **НЕРАЗВИЈЕНОСТ-ЗАВИСНОСТ ОД СТРАНОГ КАПИТАЛА-СИРОМАШТВО**. Бухарин²² је изнео тезу да је пре Првог светског рата тржиште било засновано

19 Roza Luksemburg, *Akumulacion der Kapitals*, Berlin, 1912, s. 282.

20 Op. cit. s. 325-326.

21 LED, t. 24, s. 152.

22 Nikolai Boukharine, *L'economie mondiale et l'imperialisme*, Paris, Edition anthropos, 1968, p. 178.

на конкуренцији националних привреда, а конкуренција се пренела на капиталистичке трустове на светском тржишту. Колоније су биле неразвијеније и од слабо развијених европских земаља што је и био услов опстанка колонијализма. Бухарин, Зиновјев и Пјатаков заступали су следеће услове за ослобођење:

- стварање сопствене акумулације и улагања у развој,
- структура производње и конкурентност на међународном тржишту на коме влада закон вредности (подела на развијене индустријске и неразвијене аграрне) као производ развијеног капитализма,
- способност државног и политичког организовања.

Као помоћну тезу овим поставкама истакли су да капитализам може бити срушен само ако револуција наступи и на периферији система. Ове тезе значе увођење неразвијених колонијалних народа као политичких субјеката у XX веку, што је својом праксом учинила Трећа интернационала.

3. КОМУНИСТИЧКА ИНТЕРНАЦИОНАЛА (КОМИНТЕРНА) О КОЛОНИЈАЛНОМ ПИТАЊУ

У првој фази свог делована (1919-1924) Коминтерна је дефинисала своје политичке принципе и основну стратегију свог деловања, укључујући и брбу у колонијама. Друга фаза (1924-1928) означава период „бољшевизације“ партија односно победу сталјинистичког руководства у СКП(б) у Коминтерни, који ће комунистичке партије учинити потпуно зависним од Коминтерне. У том периоду диктат револуцијама довео је до великог пораза кинеске револуције (1927), то ће имати значајне шире последице за комунистички покрет у целини. Та појава нацизма и одлуке једног конгреса Коминтерне (1935) довеле су до приближавања са ослободилачким и патриотским покретима у Европи и свету.

Трећа интернационала је од почетка поставила свој циљ оснивање комунистичких партија и револуције у колонијама. Први конгрес Коминтерне одржан је у Москви од 2. до 6. марта 1919. године. Основни политички и програмски документ

била је Платформа Коминтерне. У платформи се истиче да је I светски рат означио крај једне историјске епохе. Истиче се да је колонијализам био средство развоја капитализма у његовом центру, што је само привремено одложило кризу капитализма.²³ На првом конгресу говорила су два представника земаља које ће Коминтерна у својим документима означити као колонијалне и полуколонијалне. Представник Кине је изнео карактеристичне податке о колонизацији на примеру своје земље. Показао је којим методама су колонизовале Кину европске земље, Јапан и САД који су политиком „отворених врата“ блокирали и зауставили економски развој Кине.

Други конгрес Коминтерне одржан је у Москви од 23. јула до 7. августа 1920. На овом конгресу усвојен је најважнији програмски документ – „21 услов за пријем у Интернационалу“.²⁴ У овом документу прецизирани су циљеви, стратегија и тактика борбе. Коминтерна је одређена као центар светске револуције и наследница Прве Интернационале. С обзиром на значај колонијалног питања, Лењин је био одређен за главног референта. Написао је текст „Првобитни нацрт теза о националном и колонијалном питању“. У току рада Комисије за колонијално питање, делегат Индије Рој (M. N. Roy) предложио је своје тезе, које су се разликовале од Лењинових, и оба текста конгрес је разматрао на пленуму. Говорећи о стању у Индији, Рој је указао на нагли развој Индије током I светског рата, пораст антиколонијалне свести становништва „о чему овде у Европи немају ни појма“. Капитал уложен у Индију од почетка I светског рата до 1920. Повећао се за 2.000%, што је омогућило бржи развој капитализма. То важи и за Египат, Холандску Индију и Кину. Талас штрајкова који је захватио Кину 1919/1920. по тврђењу Роја није под контролом националиста. Рој је сматрао, да уколико се и комунистички покрет буде ангажовао у Индији могуће је да убрза револуцију. Та револуција неће бити комунистичка, већ национално-револуционарна, оценио је Рој.²⁵

Неколико делегата говорило је о кризи и опадању реалних

23 Упор. *Платформа Интернационале. Комунистичка Интернационала. Стенограми и документи конгреса*, ИМПЦ, Културни центар ЈУР Привредна књига, Горњи Милановац, 1982., књ. 1-12, оп. цит. књ. 1, стр. 137-142.

24 Види *Комунистичка интернационала*, оп. цит., књ. 2, стр. 392-396.

25 *Комунистичка интернационала*, књ. 2, s. 82-84.

прихода у колонијама. Један од закључака Другог конгреса био је да комунистички покрет има обавезу да прати стање у колонијама и помаже све револуције у њима. Оцењено је да постоје снаге које су способне за решење ослобађања од капитализма: прихватљива је сарадња са фундаменталистичким покретима, посебно са исламом.

Колонијално питање заострило је питање модернизације друштва. Наиме, да ли је модернизација питање постепене еволуције или револуције или скоковитог развоја бивших колонија. У виђењу Коминтерне, социјализам је постављен као систем који разрешава све друштвене противречности. Питање које Коминтерна није разрешила је укупно заостајање колонија за метрополама. Развој индустријских земаља је не само бржи у односу на колоније, већ квалитативно различит у погледу продукционих односа, средстава производње, квалификоване радне снаге и организације рада. У крајњој линији неразвијене привреде остају у прогресивном заостајању, а развијене (уз кризе и рецесије) остварују убрзанији развој.

Конгрес народа Истока у Бакуу - Проблеми колонија отворени на Другом конгресу Коминтерне били су допунски разматрани месец дана касније, од 1. до 8. септембра 1920. године на Конгресу народа Истока у Бакуу. Овом скупу председавао је Г. Зиновјев који је поновио своју тезу о заостравању кризе капитализма и перспективи социјалистичких револуција у колонијама. Ово је био први међународни скуп који је посвећен искључиво борби народа Блиског и Средњег Истока у борби против колонијализма. Појам зависни развој је широко дефинисан као колонијална власт, али и као економска зависност од колонијалних сила. Државе које су имале формалну сувереност, али су потпадале под неки облик економске експлоатације, политичких притисака и контроле, назване су „полуколонијалне“.²⁶ На конгресу је изнета оцена да је у току рата дошло до нове концентрације економске моћи. Упркос јавном декларисању сила Антанте да желе ослободити поробљене народе од немачког варварства, из рата је настао нов међународни поредак заснован на експлоатацији народа у колонијама.²⁷ Различити политички покрети обраћали

26 Vid. *Ivyj sezdn narodov Vostoka*, Baku, 1-8 sentabrja 1920, Stenografičeskie otčeti, Baku, 1921.

27 Op. cit, s. 107.

су се за помоћ Коминтерн као декларисаном противнику колонијализма.

Да би учинили уступа исламском покрету као политичком савезнику, Зиновјев и други организатори конгреса у Бакуу предложили су прокламацију која је и усвојена, а у њој се позива на „свети рат“ против француских и енглеских империјалиста. Један од закључака конгреса у Бакуу је био да је колонијализам индустријски унапредио колоније, али је довео до заоштравања економских супротности на светском плану.

Трећи конгрес Коминтерне мало се бавио колонијалним питањем. Само се у „Тезама о светској студији“ помиње да су прекоморске колоније искористиле прекид трговачких веза за време рата ради јачања сопствене индустрије.

Четврти конгрес Коминтерне одржан је у Москви од 5. новембра до 5. децембра 1922. године. Значајно је упозорење представника КП Индије М. Н. Роја да комунистички покрет треба да буде скептичан према верским и националистичким покретима у колонијама. Било је потребније да се диференцирано однос епрема њима, процењујући стање у појединим земљама. Упркос његовим упозорењима, несагласности у ставовима су брижљиво прикривене у документима конгреса.

На почетку деловања Коминтерне њене вође могле су да процене да није реално очекивати равномерни развој колонија, па ни комунистичког покрета у њима. Многе одлуке које су усвојили руководећи органи Коминтерне, а односиле су се на колоније, дате су уопштено, што је оставило простор за слободнија тумачења у примени онима који су били јачи, док је слабе и малобројне партије остављало без помоћи. Но у току целокупног свог рада, упркос грешкама и доказима да су колоније веома различите од европских земаља, Коминтерна је задржала негативан став према сељаштву, иако је 90% становништва колонија било управо сељаштво. Само је сељаштво могло да види свој интерес у антиколонијалној борби, ради правичније расподеле пољопривредног земљишта. Овај негативан став Коминтерне види се и у документу Четвртог

конгреса „Тезе о питању Истока“, те је до краја свог постојања Коминтерна задржала негативан став према сељаштву.

Овај став нанео је највеће губитке КП Кине, са ставом „класа против себе“, сплетом историјских околности, малобројни кинески радници у градовима били су разоружани и побијени од стране војних снага великих сила и Коуминтанга, а остацима Комунистичке партије Кине остало је да створе своју тактику коју су спровели кроз тзв. „Дуги марш“, регрутујући сељаке широк Кине и створили армију која ће бити победник у стварању Нове, социјалистичке кинеске државе 1949. године.

Неједнакости постоје у XXI веку. Поједини аутори га називају различитим појмовима: Алан Бадју говори о „расизму без раса“, Жил Делез „империјализам без империја“. Капитализам опстојава у технолошком свету управо захваљујући развојним разликама.

4. ЗАКЉУЧАК

У саопштењу се исказују различити, често контрадикторни ставови теоретичара и политичких вођа међународног радничког покрета у периоду дужем од 50 година. Метод историјске анализе, поређења и упоредне анализе докумената и праксе показао је значајне разлике у ставовим о неједнакости унутар истог покрета. Почетна идеја о укидању експлоатације човека од стране човека, који је темељни Марксов став, проширена на државе и друштва, значила је његов захтев за укидање колонијализма. То је био и званични став Прве интернационале. Међу вођама Друге Интернационале дошло је до различитих становишта и великих одступања у односу на првобитну идеју еманципације колонија. Њихова становишта су се исказала као: 1) европоцентризам, 2) псеудолевичарски компромис са колонијализмом и чак 3) расизам. Ови ставови су идентификовани, како документима највишег органа Друге Интернационале – конгреса, тако и кроз периодичку и књиге које су социјалдемократски теоретичари објављивали. Лево крило Интернационале био је у мањини, а оно је заступало идеју укидања колонијализма, дајући ширу дефиницију епохе у којој су деловали – модерни империјализам, по очекивањима Лењина „највиши стадијум капитализма“ и период који води ка општој револуцији у Европи, али и у свету.

Расцеп међународног радничког покрета настао је управо због кључних питања односа према рату и деловању пролетеријата. Основана је Трећа, Комунистичка Интернационала. У расправа које су вођене на првих пет конгреса (1919-1924), видело се да коловође комунистичког покрета, који су били Европљани, мало знају о колонијализму, самим тим и о свим аспектима неједнакости. Искључивост Коминтерне изражена у негативном ставу према сељаштву као потенцијалном носиоцу револуције, довела је до крупних грешака због којих је страдало радништво Кине. Комунистичка партија Кине, као одговор на то, створила је сопствену стратегију и тактику револуције, и успела да створи социјалистичку државу у земљи са 90% сељаштва.

Литература

Бродел Фернан, *Динамика капитализма*, Сремски Карловци, Издавачка књижара Зорана Стојановића, 1985, стр. 125.

Енгелс Фридрих, *Социјализам у Немачкој*, МЕД 33, стр. 217.

Комунистичка Интернационала: Стенограми и документи конгреса, књ. 1-12, Београд, ИМРП, Културни центар ЈУР „Привредна књига“, Горњи Милановац, 1980-1982.

Конгреси друге Интернационале, Београд, Рад, 1956, стр. 364.

Лењин Владимир Илић, *Дела, Том 1-40*, Београд, Институт за међународни раднички покрет, 1970-1978. (ЛЕД)

Луксембург Роза, *Акумулација капитала*, Београд, култура, 1964.

Маркс Карл, Енгелс Фридрих, *дела*, Т. 1-48, Београд, Институт за међународни раднички покрет 1968-1978 (МЕД), Београд.

Стајић Дубравка, *Коминтерна и колонијализам*, Београд, Институт за политичке студије, стр. 287.

Boukharine Nikolaïo, *L'conomie mondiale et l'imperialisme*, Paris, Edition Anthropos, 1968, p. 178.

Britovšek Marjan, *Stavovi Druge Internacionalne prema ratu i kolonijalnom pitanju*, Beograd, Institut za međunarodni radnički pokret, 1965, str. 285.

Hilferding Rudolf, *Das Finanzkapital*, Berlin, 1912.

Hobson, George, *Imperialism*, London, 1902.

Kautsky Karl: *Nationastaat, Imperialischer staat und statenbund*, Neune Zeit, 1914-1915.

I vy sjzd naroda Vostoka, Baku, 1-6 sentabrja 1920. Stenografičeskie otčeti, Baku, 1921.

Dubravka Stajic

**UNEQUAL DEVELOPMENT AS A CONDITION
OF IMPERIALISM. DISCUSSIONS IN THE
INTERNATIONAL LABOR MOVEMENT**

Resume

The historiographical method considers the views of the Marxist thought and the labor movement about the importance of inequality (individual, class, and state) as one of the essential conditions for the occurrence and maintenance of colonialism. Marx's claim that the freedom of individuals is not possible until subordinate class and subordinate parts of the world are liberated was developed and questioned during the half century until the end of the First World War. The First International dismissed colonialism as the highest form of inequality. The Second International questioned this basic hypothesis, placing this question on the level of daily politics and the interests of the European working class, which was spending a part of extra profits acquired in colonies and reached its position on the ultimate inequality of all colonial workers. Changes in capitalism significantly influenced its movement - surplus capital had to be exported to colonies. These changes were explained in the papers by Hilferding, Lenin and Rosa Luxemburg. Considering the issue of war loans, there was a split in the Labor movement, which was the condition for the Third - Communist International. In practice, it carried political program for helping colonial revolutions, with the general idea of freeing all colonies and abolishing economic, political and cultural presumptions of inequality.

Keywords: Marx, inequality, capital, Lenin, Rosa Luxemburg, First, Second and Third International.